

V. F. ODOJEVSKIJ ~ RUSKÉ NOCI

VLADIMIR F.
ODOJEVSKIJ

RUSKÉ
NOCI

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Edícia _____ knižnica
svetových
autorov _____ zv. 7.

VLADIMIR F.
ODOJEVSKIJ

RUSKÉ
NOCI

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Translation © 2006 by Kamila Brtková
Epilogue © 2006 by Miloš Ferko
Cover design © 2006 by Dušan Babjak
Slovak edition © 2006 by Vydavateľstvo Spolku slovenských
spisovateľov, spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsss@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATELOV
spol. s r. o.

Z ruského originálu *Russkije noči*, ktorý vyšiel vo vydavateľstve
Akademija nauk, Leningrad 1975, preložila Kamila Brtková
Doslov napísal Miloš Ferko
Editorka Ingrid Skalická
Zodpovední redaktori Mária Hulmanová a Ján Valtýni
Obálka Dušan Babjak
Sadzba a tlač ETERNA Press, s. r. o.
Prvé vydanie
Printed in Slovakia

ISBN 80-8061-255-2

Úvod

*Do stredu dráhy životnej som vkročil,
keď obklopil ma temný priestor lesný,
pretože prv som z pravej cesty zbočil.*

Dante, Peklo

*Dovoľte mi najprv hovoriť v podobenstvách.
Pri ťažko pochopiteľných veciach si možno takto pomôcť.*

Goethe, Učňovské roky Wilhelma Meistera

Odjakživa sa ľudská duša pod tlakom neodolateľnej sily nedvojak ako magnetická strelka k severu obracia k otázkam, ktorých riešenia zostávajú ukryté v hlbine tajomných dejov utvárajúcich a vymedzujúcich život ducha a život hmoty. Túto silu nedokážu zastaviť ani každodenné smútky a radosť, ani oduševnená činnosť, ani ľahostajný postoj. Je natoľko konštantná, že niekedy budí dojem, akoby vznikala nezávisle od ľudskej vôle, čím pripomína fyzikálne javy. Stáročia plynú, všetko pohlcuje čas: predstavy, mravy, zvyky, smery, spôsoby života. A hoci sa celá minulosť ponára do nedosiahnuteľnej hĺbky, nad potopeným svetom sa opäť vynára znepokojujúca otázka. Nová generácia sa po dlhých bojoch, pochybnostiach a posmeškoch práve tak ako predchádzajúce pokolenie, ktorému sa vysmievala, pokúša preskúmať hĺbinu tých istých tajomných dejov. Plynutie vekov im dáva rôzne mená, mení samotnú predstavu o nich, nemení však ani ich podstatu, ani spôsob prejavu. Večne mladé a večne silné uchovávajú si panenskú nedotknutosť a ich tajomná harmónia sa zreteľne ožyva uprostred búrok, ktoré tak často trápia ľudské srdcia. V úsilí vysvetliť základný zmysel prvotných hybných síl skúma prírodovedec výtvary hmotného sveta, symboly života hmoty. Historik podrobujú bádaniu živé symboly zaznamenané v letopi-soch národov. Básnik skúma živé symboly svojej duše.

Vo všetkých prípadoch môžu byť spôsoby hľadania, hľadis-

ká a metódy nekonečne rozmanité: jedni považujú za predmet štúdia prírodných vied prírodu v celej jej bohatej rozmanitosti, iní zas harmonickú stavbu jedného samostatného organizmu. Tak je to aj v poézii.

V dejinách nachádzame čisto symbolické postavy, ktorých život predstavuje v danej epoche vnútorné dejiny celého ľudstva. Vyskytujú sa tu udalosti, ktorých pochopenie môže do istej miery objasniť cestu, ktorou ľudstvo prešlo jedným či druhým smerom. Nie všetko dopovie mŕtve písmeno letopisca, nie každý život sa rozvinie naplno, nie každá rastlina rozkvitne a zarodí, no takáto možnosť vždy existuje. To, čo odumrelo v histórii, oživa v poézii.

V hĺbke vnútorného sveta vidí básnik symbolické postavy a príbehy. Historické symboly bývajú niekedy v magickom svete inšpirácie dotvárané básnickými obrazmi, niekedy sa s nimi celkom zhodujú. Potom sa spravidla usudzuje, že do historických postáv básnik vkladá vlastné vízie, nádeje, utrpenia. Neprávom! – básnik sa iba podriadil zákonom a podmienkam svojho sveta. Takéto stretnutie je len náhoda, ku ktorej mohlo, ale nemuselo dôjsť, pretože duša v jej prirodzenom stave, v okamihoch inšpirácie, dostáva presnejšie pokyny, než aké sú obsiahnuté v zaprášených análoch celého sveta.

Vďaka tomu môžu historické a básnické symboly jestvovať samostatne aj spolu. Jedny aj druhé pramene z toho istého zdroja, ale žijú rôzne: jedny obmedzeným životom v tesnom priestore planéty, druhé životom bez hraníc v nekonečnej ríši poézie. Ale beda! Jedny aj druhé ukrývajú v sebe pod niekoľkými rúškami najtajomnejšie tajomstvo, ktoré človeku ani nemá byť v tomto živote odhalené, ale ku ktorému sa môže približovať.

Nevyčítajte básnikovi, ak pod vrchným rúškom nachádza ešte ďalšie, veď ani chemikovi nezazlievate, že hneď na prvýkrát nerozoznal najviditeľnejšie a zároveň najskrytejšie vlastnosti skúmanej látky. Prastarý nápis na Isidinej soche „Ešte nikto nezazrel moju tvár!“ dodnes nestratil vo všetkých oblasťach ľudskej činnosti svoje opodstatnenie.

Taká je autorova teória. Či sa mylí, alebo má pravdu, to nie je jeho starosť.

Ešte niekoľko slov o forme diela s názvom *Ruské noci*, ktoré bude určite ostro kritizované. Autor sa domnieval, že môže existovať taká dráma, ktorej predmetom by nebol osud jedného človeka, ale osud pocitu spoločného pre celé ľudstvo a rôznym spôsobom sa prejavujúceho v historických a zároveň symbolických postavách. Teda takú drámu, kde by život jednej postavy, a nielen prejav podmienený momentálnym dojmom, bol otázkou či odpoveďou na život inej postavy.

Po tejto aj tak dosť obsiahlej teoretickej úvahe sa autorovi nezdá vhodné púšťať sa do ďalších výkladov. Diela, ktoré majú ambíciu byť považované za estetické, musia hovoriť samy za seba. Dopredu ich obhajovať vyčerpávajúcim dogmatickým výkladom teórií, na ktorých sú založené, by bolo nevhodným porušením umelcových práv.

Autor nemôže a ani by nemal skončiť tento úvod tak, aby nepovedal „ďakujem!“ osobám, ktorých radami sa riadil, a tiež tým, ktorí jeho doteraz po rôznych časopisoch roztrúsené diela považovali za hodné prekladu – v prvom rade berlínskemu spisovateľovi Varnhagenovi von Ense, ktorý vďaka úctyhodnému a neúnavnému úsiliu pretlmočil krajanom v skvele a originále ďaleko predstihujúcim preklade niektoré práce autora tejto knihy.

Človek na neľahkej a zvláštnej ceste vtiahnutý do začarovaného kruhu menom literatúra rád počuje ozvenu vlastných citov medzi ľuďmi neznámymi a vzdialenými priestorom či životnými okolnosťami.

Prvá noc

Mazúrka sa skončila. Rastislav sa už dosť vynadával na nádherné biele plecia svojej dámy a spočítal na nich všetky fia-

lové žilky, dosť sa už nadýchal jej dychu a narozprával o všetkom, o čom sa len pri mazúrke dá hovoriť, napríklad o všetkých tých domoch, kde sa mali stretnúť v priebehu týždňa, a – nevďačník jeden – nepocítoval nič, len horúčavu a únavu. Pristúpil k oknu a s pôžitkom vdychoval zvláštnu vôňu tuhého mrazu, zvedavo pozerajúc na hodinky. Boli dve hodiny po polnoci. Vonku medzitým všetko zbelelo a tancovalo v akomsi temnom, bezodnom víre, zavýjal severák, chuchvalce snehu narážali do okien a vytvárali na nich zvláštne obrazce. Aké úchvatné divadlo! Za oknom besnie príroda, vyhráža sa človeku ľadovým chladom, snehovou búrkou, smrťou, kým vo vnútri, len dva cóly od tejto nepohody, sú rozsvietené lustre, krehké vázy, jarné kvety, všetok komfort, všetky rozmary orientálneho neba, podnebie Talianska, polonahé ženy, lahostajný výsmech vyhrážkam prírody – a Rastislav nevdojak vzdal v hĺbke duše hold tomu neznámemu človeku, ktorému prišlo na um stavať domy, zasklievať okná a kúriť v kachliach. Čo by s nami bolo, uvažoval, keby neprišiel na svet tento múdry muž? Koľko námahy muselo ľudstvo vynaložiť, aby dosiahlo niečo také samozrejmé, niečo, čomu už obyčajne nikto nevenuje pozornosť, čiže na to, aby mohlo bývať v domoch so zasklenými oknami a kachľami? Tieto otázky Rastislavovi nevdojak pripomenuli rozprávanie jedného priateľa, ktoré, ak sa nemýlim, začína sa opisom čias, keď ľudia objavili oheň, a končí sa scénou v salóne, kde niekoľko mužov považuje za chvályhodné, že v osvietenom Anglicku remeselníci rozbíjajú a zapalujú drahé stroje svojich pánov. Tlupa prvotnospoločných ľudí zahalená do zvieracích kožušín sedí na holej zemi okolo ohňa. Spredu im je horúco, zozadu zima, preklínajú dážd a vietor a smejú sa čudákovi, ktorý sa pokúša zhotoviť si nad sebou akúsi striešku, aj keď mu ju každú chvíľu strhne vietor. Iná scéna: ľudia už sedia v chatrči – uprostred horí oheň, dym štípe v očiach, vietor roznáša iskry. Neprestajne musia pozorne strážiť oheň, inak mu za obeť padne sotva práve postavený príbytok. Ľudia preklínajú vietor a zimu a znova sa vysmievajú nejakému čudákovi, čo sa oheň usiluje obložiť kameňmi,

hoci práve preto oheň často vyhasne. A tu máme génia, čo sa rozhodol, že nad ohniskom postaví komín! Tento nešťastník musel podstúpiť palbu posmeškov, epigramov, výčítiek, pretože prvé kachle na svete otrávil veľa ľudí. – A čo všetko si vytrpel človek, ktorému ako prvému napadlo uvariť obed v hlinenom hrnci, kuť železo, premeniť kremičitý piesok na lesklú, priezračnú tabuľu skla, vyjadrovať myšlienky prostredníctvom ťažko zapamätateľných znakov a napokon – podriaadiť určitému poriadku a zákonu dav ľudí zvyknutých na úplnú slobodu a bezuzdnú nespútanosť vášní? Aké obrovské pokroky musela urobiť fyzika, chémia, mechanika a ostatné vedy, aby sme zo včelieho vosku dokázali vyrobiť sviečku, zlepiť stôl, otapetovať stenu, vymalovať strop, zapáliť olej v lampách? Rozum ostáva stáť nad množstvom nespočetných najrozmanitejších objavov, bez ktorých by tento pevný dom so sklenenými oknami a kachľami nestál. Nech je, ako je, myslí si Rastislav, ale osveta je dobrá vec!

Osveta... Pri tomto slove sa mimovoľne zarazil. Myšlienky sa mu neprestajne rozrastali a naberali čoraz vážnejší ráz... Osveť! Naše devätnáste storočie je často označované za osvietené, ale sme naozaj šťastnejší než rybár, ktorý kedysi, možno práve na tomto mieste, kde sa teraz hemží vyparadený dav, naťahoval siete?

Prečo národmi zmietajú nepokoje? Prečo ich vietor rozfukuje ako snežný prach? Prečo dojča narieka, prečo sa mladík sužuje, prečo sa starec trápi? Prečo sú spoločnosti navzájom znepriatelené, a čo je ešte horšie – prečo sú nepriateľské aj k vlastným príslušníkom? Prečo železo rozdeľuje zväzky lásky a priateľstva? Prečo sa zločin a nešťastie považujú za neodmysliteľnú súčasť matematickej formulky každej spoločnosti?

Národy vstupujú do arény života, jagajú sa v lesku slávy, zaplňajú činmi stránky histórie a náhle slabnú, prepadajú akémusi pomäteniu mysle ako stavitelia babylonskej veže – a ich meno s námahou nakoniec objaví cudzí archeológ v kope zaprášených listín.

Raz spoločnosť trpí, pretože jej chýba pevný duch, ktorý by

dokázal skrotiť zlé vášne a ušľachtilé zamerať na všeobecný prospech.

Raz zas spoločnosť zatracuje génia, ktorým by sa mala pýšiť, a zradný priateľ, aby sa jej neznepáčil, trpí očierňovanie veľkého človeka.¹

Raz sú v pohybe všetky sily ducha a hmoty. Predstavivosť, rozum a vôľa pracujú na plné obrátky – čas a priestor stratili význam, ľudská vôľa triumfuje –, spoločnosť trpí a v úzkosti očakáva blížiaci sa koniec.

Raz v nehybnom močiari pozvoľna vyhasínajú sily. Človek ako kôň zapriahnutý do žarnova horlivo otáča stále to isté koleso spoločenského stroja, každým dňom viac a viac slepne, zatiaľ čo stroj je už napoly rozpadnutý, takže stačí jediný pohyb mladého suseda a tisícročná ríša zmizne bez stopy.

Všade panuje závisť, zmätok jazykov, tresty bez viny a viny bez trestu a na konci cesty nie je nič iné než smrť a zánik. Zánik národa... ako strašne to znie!

- Zákon prírody! – tvrdí jeden.
- Forma vlády! – vyhlasuje druhý.
- Nedostatok osvety! – namieta tretí.
- Absencia náboženského cítenia!
- Fanatizmus!

No kto ste vy, vy namyslení vykladači tajomstiev života? Neverím vám a mám na to právo! Vaše slová nie sú čisté a ešte špinavšie sú myšlienky, ktoré sa za ne skrývajú.

Rozprávaš mi o prírodných zákonoch, ale ako si na ne prišiel? Falošný prorok! Povedz mi, kde je tvoje znamenie?

Hovoriš o užitočnosti osvety? No ruky máš poffkané krvou.

Presviedčaš ma o škodlivosti osvety? Ale veď sa zajakávaš, tvoje myšlienky sú nesúvislé, nič nevieš o prírode, nerozumieš sám sebe!

Oháňaš sa formou vlády? Ale existuje forma, s ktorou by si bol spokojný?

1 Narážka na básnika Thomasa Moora, ktorý sa pod tlakom rodiny neodvážil vydať s napätím očakávané Byronove zápisky.

Spomínaš náboženské čítanie? Veď sa pozri – čierne šaty ti obhoreli pri hranici, na ktorej v mukách zomieral tvoj brat, jeho stony sa ti v hrdle nechtiac miešajú so sladkými rečičkami.

Nadávaš na fanatizmus? Len sa pozri – duša sa ti zmenila na parný stroj. Vidím samé skrutki a kolieska, ale ani náznak života!

Preč! Diablom posadnutí, chodte mi z cesty! Vaše slová nie sú úprimné, lebo z nich dýchajú temné vášne! Nie, nedokázate sa povzniesť nad prach celého bytia, nepreniknete do tajomstiev života! V pustatinách vašich duší vanú smrtonosné vetry, šíri sa čierny mor a ani jeden váš cit nezostane ušetrený tejto zhubnej nákazy!

Nie, vy to nebudete, vechí synovia vechých otcov, kto svetlom osvetly ožiari náš rozum. Poznáme vás tak, ako vy nás nepoznáte. Z tichého ústrania sme sledovali vaše zrodenie, vaše choroby – a dopredu tušíme váš zánik. Plakali sme nad vami a smiali sme sa vám, poznáme vašu minulosť... ale poznáme aj vlastnú budúcnosť?

Čitateľ sa už určite dovťípil, že tieto vynikajúce úvahy prebehli Rastislavovi hlavou tisíckrát rýchlejšie, než som ich stihol vypovedať – a takisto netrvali dlhšie než prestávka medzi dvoma tancami.

K Rastislavovi pristúpili dvaja priatelia.

– Čo sa ti zjavilo v tom okne?

– Nad čím si sa zamyslel? – spýtali sa.

– Nad osudom ľudstva! – odvetil vážne Rastislav.

– Keby si radšej premýšľal nad osudom našej večere, – namietol Viktor.

– Predstav si, tunajší milovníci tanca plánujú do večere ešte štvorylku.

– Do večere? Zlosynovia!... Ďakujem pekne!

– Ide sa k Faustovi!

Láskavého čitateľa musím dopredu upozorniť, že Faustom volali jedného svojho priateľa, ktorý sa vyznačoval tým, že choval čiernu mačku, dokázal sa neholiť aj niekoľko dní, pod

mikroskopom pozoroval kadejaké chrobáčky, fúkal do taviacej trubice, dvere si zatváral na háčik a celé hodiny zasvätil pestovaniu nechtov, ako sa tomu hovorí medzi ľuďmi veľkého sveta.

– K Faustovi? – spýtal sa Rastislav. – Výborne. Pomôže mi vyriešiť jeden problém.

– Faust nám dá večeru.

– Môžeme si uňho pofajčiť.

Pridalo sa k nim ešte niekoľko ľudí a všetci sa spoločne vydali k Faustovi.

Keď nasadali do koča, Rastislav sa zastavil.

– Počujte, páni, – povedal. – Však je koč významným výtvorom osvety?

– Choď do čerta aj s osvetou! – zvolali jeho netrpezliví druhovia. – Je dvadsať stupňov pod nulou, rýchlo nasadaj!

Rastislav poslúchol, ale nedal sa prerušiť:

– Áno, koč je významným výtvorom ľudského umu. Hoci ste v ňom už veľakrát našli útočisko pred vetrom, dažďom, fujavicou, istotne ani jednému z vás nezišlo na um, aký pokrok museli vedy dosiahnuť, aby mohol človek zhotoviť takýto koč.

Najprv ich to všetkých náramne pobavilo, ale potom, keď začali toto vynikajúce dielo rozoberať súčiastku po súčiastke, zistili, že kvôli pružinám a perám bolo naozaj treba vyhlbiť rudné bane, kvôli súkenným potahom vyšľachtiť zvláštny druh oviec a vynájsť tkáčsky stav, kvôli koži prísť na určité vlastnosti triesloviny, kvôli farbám odhaliť takmer celú chémiu, kvôli drevu rozvinúť moreplavbu, Kolumbus musel objaviť Ameriku a tak ďalej a tak ďalej. Skrátka, vyšlo najavo, že takmer všetky vedy a umenia a všetkých výnimočných ľudí bolo treba na to, aby sme sa mohli pohodlne voziť v koči – v tom koči, ktorý je dnes také jednoduché vyrobiť, také jednoduché pre hocikákeho remeselníka... Medzitým sa dômyselný objekt nášho výskumu zastavil pri vchode.

Faust, ako obyčajne, ešte nespal a hovel si neoholený v kresle. Pred sebou mal čierneho kocúra, nožnice, nožíčky, pilníky, štetčky od výmyslu sveta a pemzu, ktorú každému odporúčal

ako najvhodnejší prostriedok na ošetrovanie nechťov, pretože sa potom nelámu ani neštiepajú a nespôsobujú ani jednu z tých nepríjemností, ktorá by mohla narušiť pokoj človeka pri jeho pozemskej púti.

- Čo je osveta?
- Dáš nám večeru?
- Čo je to koč?
- Môžeme si pofajčiť?
- Prečo fajčíme tabak? – prekrikovali sa navzájom.

Faust, ktorého to absolútne nevyviedlo z miery, si upravil čiapočku na hlave a odvetil:

– Večeru vám nedám, pretože sám nevečeriam. Čaj si môžete urobiť sami v prístroji à pression froide – je to vynikajúci prístroj, škoda len, že čaj potom väčšinou nestojí za nič. Na otázku prečo fajčíme, vám odpoviem, keď prinútite zvieratá, aby vám vysvetlili, prečo nefajčia. Koč je mechanické zariadenie, ktoré používajú ľudia, prichádzajúci na návštevu o štvrtej ráno. Pokiaľ ide o osvetu, oznamujem vám, že sa chystám spať, a preto zhasínam sviečky.

Druhá noc

Na druhý deň okolo polnoci sa skupinka mladých mužov opäť nahrnula do Faustovej izby.

– Darmo si nás včera vyhodil, – povedal Rastislav, – pohádali sme sa ako nikdy predtým. Predstav si, doviezol som Vlačslava domov, no kým stihol vystúpiť z koča, vášnivo sme sa hádali ďalej, až sme zburcovali celú ulicu.

– Prosím ťa, a čo vás tak rozrušilo? – spýtal sa Faust, lenivo sa naťahujúc v kresle.

– Úplná hlúposť! Denne sa dohadujeme o nemeckej filozofii, anglickom priemysle, európskej vzdelanosti, pokrokoch rozumu, napredovaní ľudstva a podobne. Nikomu z nás však

doteraz neprišlo na um, položiť si otázku: Akú súčiastku predstavujeme my sami v tomto zvláštnom stroji? Akú úlohu sme zdedili po predkoch? Jednoducho: Kým a čím vlastne sme?

– Tvrdím, – ozval sa Viktor, – že buď táto otázka v skutočnosti neexistuje, alebo je na ňu veľmi prostá odpoveď: Sme predovšetkým ľudia. Prišli sme na svet neskôr ako tí pred nami – cesta je už zvolená a my musíme po nej chtiac-nechtiac kráčať ďalej...

Rastislav. Skvelé! Ako kniha, na ktorej autor pracuje celých štyridsať rokov a napokon s veľmi vážnou tvárou oznámi čitateľovi: „Takže, ehm, jeden povedal to, druhý, ehm, ono, tretí zasa tamto, a pokiaľ ide o mňa, ja nehovorím nič.“

– Ako stručná informácia to nie je až také hlúpe, – podotkol Faust, – v živote je možné všetko, lenže podstata veci spočíva v tom, či už skutočne niet čo povedať.

– A načo hovoriť? – namietol Viačeslav. – Všetko sú to predsa nezmysly, páni. Ak sa má niečo povedať, tak treba aj počúvať. Časy počúvania sú však už preč: kto by koho počúval? A načo aj? Svet vznikol bez nás a bez nás aj zanikne. Priznám sa vám, že mám už po krk neplodného mudrovania, otázok o pôvode vecí, o príčine príčin. Verte mi, nič sa nevyrovná šťavnatému bifteku a fľaške lafitu. Tieto otázky mi presne pripomínajú Chemnitzerovu bájkku *Metafyzik*.

– Chemnitzer, – poznamenal Rastislav, – sa v bájke bez ohľadu na svoj talent prejavil ako trápna hlásna trúba bezočivej filozofie doby. Zjavne netušil, ako silno zapôsobia na mladú generáciu jeho chválospevy na chladný egoizmus. Jediná postava, ktorá si v bájke zasluhuje úctu, je Metafyzik, ktorý nevenoval pozornosť jame, do ktorej spadol, a hoci v nej trčal až po krk, nemyslel na seba, ale špekuloval o zariadení na záchranu umierajúcich úbožiacov a o tom, čo je to čas. Tí, čo sa týmto úvahám necitlivo vysmejú, mi pripomínajú prezieravých mužov, ktorí počas Francúzskej revolúcie na prosbu nešťastného a slávneho Lavoisiera – dokončiť pred popravou začatý pokus – odvetili, že osvietená republika chemické pokusy nepotrebuje. A pokiaľ ide o biftek a lafit, máš úplnú pravdu

– ale len dovtedy, kým sedíš za stolom. Žiaľ, človeku je akákoľvek dokonalosť taká nedostupná, že sa nedokáže celkom znížiť ani na úroveň dobytku. Človek sa tvári, že sa celý oddal pudom, že na všetko ostatné zabudol a dokonale sa zmenil na zviera, no vtom sa mu do srdca vkradne smútok, nečakaná a nepochopiteľná úzkosť. Človek sa ju usiluje potlačiť, pátra po jej príčine a duša sa opäť zobúdzva v zhrubnutom tele, rozum začína bažiť po živote, myseľ po obrazoch a plachý ľudský duch plný znepokojujúceho zmätku opäť búcha na nedostupnú bránu do raja.

– Pretože sme hlupáci! – namietol Viačeslav.

– Nie! – skríkol Faust. – Pretože sme ľudia. Pred dušou môžeš utekať koľko chceš, neunikneš jej. Len sa pozri, kam dospela chémia, hrdá chémia, ktorá chcela veriť len tomu, čo si môže overiť zmyslami! Jej materialistické postupy museli kapitulovať pred zvláštnou silou prírody, ktorá zo zlúčenín uhlíka, vodíka a dusíka vytvorila rastlinnú a živočíšnu ríšu. Odvážte, stanovte zloženie jednotlivých látok a my vám odhalíme celú prírodu! – vykrikovali chemici v materialistickom šialenstve. Nakoniec objavili organizmy rovnakého zloženia a rôznych vlastností, tých istých vlastností a odlišného zloženia... vtedy odhalili tajomstvo života! Aký obrovský výsmech zmyslových orgánov! Aká obrovská lekcia jednoduchému rozumu! Prečo vôbec žijeme? pýtate sa. Ťažká a zároveň ľahká otázka. Možno sa na ňu dá odpovedať jedným slovom. Pokiaľ však nezaznie vo vašej duši, neporozumiete mu... Chceli by ste, aby vás niekto naučil pravde? Uniklo vám základné tajomstvo: pravdu nemožno podať ďalej! Zamyslite sa najprv nad tým, čo to znamená *hovoriť*. Som presvedčený, že hovoriť znamená nič iné, ako v poslucháčovi prebúdzajú jeho vlastné vnútorné slovo: ak jeho slovo neharmonizuje s vaším, nebude vám rozumieť. Ak je jeho slovo sväté, budú mu aj vaše zle mienené slová prospešné. Ak jeho slovo klame – uškodíte mu aj tými najlepšimi úmyslami.² Niet pochyb, že slovo sa napráva

2 Túto myšlienku prevzal Faust zo spisu anglického lekára a mystika Porde-

slovom. Lenže, ak má mať slovo silu, musí byť čisté a úprimné, ale kto si trúfne zaručiť sa za absolútnu čistotu slova? Napokon, vypočujte si poučný príbeh, niečo na spôsob Chemnitzerských bájok: Na ulici stál človek, ktorý bol od narodenia slepý, hluchý a nemý. Príroda mu nechala iba dva zmysly – čuch a hmat. Všetko, čo tento hluchonemý slepec zacítil, si chcel aj ohmatať, a ak to nešlo, veľmi sa rozčúľil a v hneve sa barlou zaháňal po okoloidúcich. Raz mu akýsi dobrodinec dal almužnu. Slepec zistil, že je to zlatá minca, neskutočne sa potešil, pokladal sa za najbohatšieho človeka na svete a od samej radosť začal poskakovať... Jeho radosť však netrvala dlho, pretože nešťastník mincu vytratil! Nadarmo v zúfalstve šmátral rukou aj barlami v kúte, popri stene a po zemi okolo seba, nadarmo nadával, nadarmo bedákal. Chvíľami cítil vôňu zlatky, zdalo sa mu, že ju má už na dosah – ale mýľil sa: mincu nie a nie nájsť! Ako sa na ňu spýta okoloidúcich? Ako bude počuť, čo mu vravia? Márne posunkami prosil ľudí, čo sa zhrkli okolo neho, aby mu v nešťastí pomohli: jedni mu nerozumeli, čo od nich chce, druhí sa mu posmievali, tretí mu niečo hovorili, ale on ich nepočul. Deti ho s krikom ťahali za šaty, čo ho ešte viac rozhnevalo, a ako sa po nich nahnevaný zaháňal barlou, chvíľami aj zabúdal na zlatú mincu. Tak strávil v ustavičnom trápení celý deň. Večer sa vrátil unavený domov a zvalil sa na kopy kameňov, ktoré mu slúžili ako lôžko. Vtom zacítil, ako sa mu minca kotúľa po tele, ale skôr ako sa spamätal, zakotúľala sa niekde medzi kamene – teraz už nenávratne. Po celý čas mal peniaz v záhrení!... A my sme presne rovnakí, od narodenia hluchí, nemí a slepí úbožiaci! Koho sa opýtame, kde je minca? A ako budeme rozumieť, ak nám aj niekto odpovie? Kde je naše slovo? Kde je náš sluch? Zatiaľ usilovne šmátrame po zemi okolo

gea a z takzvaného Neznámeho filozofa (Philosophe inconnu). Faust často – najmenej na troch či štyroch miestach cituje týchto autorov bez toho, aby spomenul ich mená, lebo sa obáva, aby ho nepodozrievali z mysticizmu a z toho, že sa dal ovplyvniť iným než nemeckým filozofom, čo bolo v tých časoch nežiaduce. Epocha, ktorú Ruské noci zachytávajú, predstavuje tú chvíľu v dejinách devätnásteho storočia, keď Schellingova filozofia prestala uspokojovať hľadačov pravdy, a tí sa rozptýlili na všetky strany.

seba a zabúdame na jediné: pozrieť sa do záhrenia... Vaša otázka nie je nová. Veľa ľudí si už nad ňou lámalo hlavu. V mladosti som mal dvoch priateľov, ktorí si ju kládli presne rovnako. Usúdili však, že zistiť, prečo žijeme, je možné len vtedy, ak zistíme, prečo žijú *iní*. Skúmať *iných* ľudí vo všetkých, alebo aspoň v najdôležitejších obdobiach ich pozemskej púte, im pripadalo veľmi zaujímavé. Bolo to dávno, práve v čase vrcholného rozmachu Schellingovej filozofie. Nemáte predstavu, aký silný vplyv mala táto filozofia vo svojej dobe, ako podnetne pôsobila na ľudí, ukolísaných do spánku monotónnou melódiou Lockových rapsódií.

Na počiatku devätnásteho storočia znamenal Schelling to isté, čo Krištof Kolumbus v pätnástom storočí, pretože pre človeka objavil dovtedy neznámu časť sveta, časť, o ktorej kolovali len akési fantastické chýry – objavil *dušu*! Takisto ako Krištof Kolumbus nenašiel to, čo hľadal. Aj on ako Krištof Kolumbus vzbudil priveľké nádeje. Ale podobne ako Krištof Kolumbus dal nový smer ľudskej činnosti! Všetci sa hrnuli do tej rozprávkovej, nádhernej krajiny – jeden povzbudený príkladom odvážneho moreplavca, druhý v záujme vedy, tretí zo zvedavosti, štvrtý za obživou. Jedni odtiaľ prinášali obrovské poklady, druhí len opice a papagáje, a veľa z nich sa cestou utopilo.

Moji mladí priatelia sa rovnako podieľali na všeobecnom ruchu, pracovali v pote tváre, a chcete vedieť, k čomu dospeli? Ich príbeh je zaujímavý a poučný. Budete mať dosť trpezlivosti, aby ste si ho vypočuli až do konca?

Všetci vyjadřili súhlas. Viktor si zapálil cigaretu a majestátne sa uvelebil v kresle. Viačeslav sa s pohrďavým úškrnom sklonil nad stôl a začal kresliť karikatúry. Rastislav sa zamyslelne schúlil v rohu pohovky.

– Tak teda, – povedal Faust, – moji mladí priatelia dostali rovnako ako vy po Adamových vnukoch do vienka tú nešťastnú vášeň, slabosť, druh choroby, ktorou je neovládateľná chuť na všetko sa vypytovať. Už v detstve im často zakazovali a trestali ich za to, že učiteľov obťažovali otázkami: Prečo plamene šľahajú dohora, keď voda tečie dole? Prečo trojuholník

nie je kruh, a kruh nie je trojuholník? Prečo človek vychádza z matkiných útrobov tvárou k zemi, a potom neprestajne upiera zrak k nebu? a podobne. Márne sa im usilovali vysvetliť, že na svete existujú dva druhy otázok: jedny, na ktoré je potrebné a užitočné odpovedať, a druhé, ktoré treba nechať tak. Také rozdelenie sa im zdalo veľmi rozumné, pre život veľmi pohodlné, dokonca celkom logické, ale duša sa umlčať nedala.

Čudné im pripadali ošúchané frázy starého aj novodobého pohanstva: Človek nemôže byť šťastný! Pravda nie je človeku dostupná! Základná príčina jednotlivých javov sa nedá zistiť! Pochybovať je údelom človeka! Neexistuje pravidlo bez výnimiek!

Na zožltnutých stránkach jednej starej zabudnutej knihy objavili moji mladí priatelia zbierku postrehov, ktoré na nich urobili silný dojem. S týmito slovami vybral Faust zo starej aktovky list papiera, na ktorom stálo:

„Nie náhodou hľadá človek oporný bod, ktorý by mu pomohol splniť želania, kde by našiel odpoveď na každú znepokojujúcu otázku a kde by svoje schopnosti sústredil žiaducim smerom. Človek potrebuje k šťastiu iba jedno: jasnú a obsažnú axiómu, ktorá by všetko obsiahla a zbavila ho utrpenia večných pochybností. Človek potrebuje večné a nehasnúce svetlo, živý stred vecí, jednoducho potrebuje pravdu, ale pravdu úplnú a absolútnu. Nie nadarmo sa v ľudskej reči zachovalo príslovie, že želať si môžeme len to, čo poznáme. Vari samotné príslovie nedokazuje, že človek má predstavu o pravde, hoci s ňou nemá priamu skúsenosť? Odkiaľ by sa inak to želanie v jeho duši vôbec vzalo? Nedokazuje už samotné tušenie absolútnej pravdy, že jestvuje nejaký predpoklad k tušeniu, nech je akokoľvek zahmlený a neurčitý, nech pripomína len vidinu či známy optický klam, že guľôčka, nad ktorou skrížime prsty, vyzerá ako preťatá na dve časti, čo nám potvrdzuje jej skutočnú existenciu. Súrodé sa snúbi so súrodým. Ak existuje túžba, musí existovať aj objekt túžby, objekt bytostne blízky človeku, ku ktorému je ľudská duša priťahovaná tak, ako sú objekty na povrchu Zeme priťahované do jej stredu. Potreba dokonalého

šťastia dokazuje jeho existenciu. Potreba čistej pravdy dokazuje jestvovanie pravdy, ako aj to, že temno, omyly a pochybnosti odporujú ľudskej prirodzenosti. Úsilie človeka vystihnúť príčinu príčin, preniknúť až k jadrú všetkých podstát – potreba zbožnej úcty – svedčí o tom, že existuje objekt, ktorému sa duša môže s dôverou celá oddať. Prosto: túžba po plnohodnotnom živote dokazuje možnosť takeého života, potvrdzuje, že iba v ňom môže nájsť duša človeka pokoj. Obyčajný strom, posledné stebielko trávy, každý objekt pominuteľnej prírody potvrdzuje existenciu zákona, ktorý ich dovedie k takému stupňu dokonalosti, aký zodpovedá ich schopnostiam. Prirodzené organizmy sa od počiatku sveta bez ohľadu na vonkajšie zhubné vplyvy tisíce generácií vyvíjali harmonicky a podľa pevného poriadku a vo všetkých prípadoch dosahovali úplný stupeň rozvoja.

Vari naozaj dala vyššia moc iba človeku túžbu po nesplniteľnom, nedostupnom a snahe o nedosiahnuteľné?⁴³ Tieto otázky, – pokračoval Faust, – priviedli mojich hľadačov pravdy k inému, dosť neobvyklému okruhu problémov: Nepomýlili sa ľudia pri voľbe pravej cesty k predmetu svojej túžby? Čo ak tú cestu poznajú, len na ňu zabudli – a čo v takom prípade urobiť, aby sa na ňu rozpamätali? Pre ich hľbavého ducha to boli hrozné, mučivé otázky!

Mojim milým hľadačom pravdy medzitým učiteľ oznámil, že už preštudovali gramatiku, históriu, aj poéziu, a že sa teraz budú spoločne venovať vede, ktorá odpovedá na všetky otázky, a že táto veda sa volá filozofia.

3 V týchto niekoľkých riadkoch je zhrnutá takmer celá teória Neznámeho filozofa (*Philosophe inconnu*) – slávneho francúzskeho mystika Louisa Clauda de Saint Martin – ktorého si často mýlia s Portugalcom Martinezom de Pasqualis, zakladateľom sekty martinistov. St. Martin bol istý čas jeho žiakom, ale neskôr sa od neho odvrátil – možno práve preto, že prenikol do tajomstiev sekty, a on sám bol vždy odporcom siekt a nikdy do nijakej nepatril. Je pozoruhodné, že tento fakt unikol aj takému vzdelanému človeku, akým bol Schelling. Raz sme sa v rozhovore dotkli tejto otázky a veľký mysliteľ sa mi úprimne priznal, že si St. Martina mýlil s Martinezom.

Mladí muži ostali veľmi prekvapení a mali sto chutí spýtať sa, čo je to gramatika, čo je to história, čo je to poézia? Ale druhá polovica učiteľovho oznamu ich tak potešila, že sa nateraz rozhodli uprednostniť mlčanie a potajomky si pripraviť množstvo otázok, na ktoré by im nová veda mohla odpovedať.

A potom im jeden učiteľ priniesol Baumeistera, druhý Locka, tretí Du Halda, štvrtý Kanta, piaty Fichteho, šiesty Schellinga, siedmy Hegela. Čo si viac želať? Pýtaj sa na čo chceš – na všetko sa nájde odpoveď. A nie hocijaká, ale vyjadrená syllogizmami, vyšperkovaná množstvom citátov, zastrešená dávnymi autoritami, logicky utriedená, starostlivo vybrúsená.

Naši hľadači pravdy zažili na tejto ceste chvíle vrcholného nadšenia, nebeského šťastia, ktorých rozkoš nemôže pochopiť ten, koho nikdy neovládla túžba po poznaní, kto sa nikdy vyprahnutými perami neprisal k čistému prameňu veľkých myšlienok, kto sa neopájal jeho magickými zriedkami, kto si ešte, skôr než dospel v muža, stačil nakaziť rozum nízkou vypočítavosťou, kto si už v mladosti predal srdce a poklady duše premrhal na trhu každodenného života.

Šťastné, božské chvíle! Chvíle, keď mládenec úprimne verí každému filozofovmu slovu: keď sa mu celá príroda javí ako veľkolepý, logicky usporiadaný systém, keď nemáte ani tieň pochybnosti – všetko je vám jasné, všetko pochopiteľné!

Nádherne okamihy plné šťastia. Poslovie rajskeho blaha, prečo trváte tak krátko?!

Moji mladí priatelia si rozdelili úlohy, aby ľahšie zvládli predmet štúdia, aby ho mohli skúmať v jednotlivých štádiách vývoja, aby dosiahli cieľ, ktorý im nedal spať a znepokojoval ich v stave bdenia. Prvý sa venoval vedám a sústredil sa predovšetkým na politickú ekonómiu – vedu, kde si teória vyžaduje čo najpraktickejšie využitie. Druhý sa venoval umeniu a vybral si v prvom rade hudbu – umenie, ktorého reč vyjadruje pocity ľudského vnútra, aké sa slovami nedajú vyjadriť. Domnievali sa, že z týchto protihľých pólů ľudskej činnosti preskúmajú celý život a dospejú k rovnakým záverom, po-

kiaľ ide o riešenie úloh, ktoré Prozreteľnosť vyhradila ľudskému úsiliu.

Hľadači pravdy ustavične prichádzali do styku s knihami a ľuďmi. Jedni ich presviedčali, že ľudstvo stojí na najvyššom stupni dokonalosti, že všetko je vysvetlené, urobené a nezostalo už nič, čo by ešte bolo treba vykonať alebo vysvetliť. Druhí, naopak, tvrdili, že ľudstvo sa od svojho pádu nedostalo ani o krok ďalej, že síce napredovalo, ale nikam nepostúpilo. Tretí zastávali názor, že ľudstvo ani zďaleka nedosiahlo dokonalosť, ale v našej dobe sa mu aspoň podarilo vyriešiť otázku, ako odlíšiť pravdu od výmyslu, užitočné od neužitočného, dôležité veci od nepodstatných. Poukazovali na to, že v dnešných časoch sa už nepripúšťa, aby si človek považovaný za vzdelanca nedokázal vymedziť okruh pôsobnosti a nepoznal cieľ, ku ktorému má smerovať, a že ak sa ľudstvo môže ešte vyvíjať k dokonalosti, potom jedine cestou, ktorú si zvolilo teraz.

Zástancovia prítomnosti navyše vyhlasovali, že aj napriek nepochybnej nedokonalosti, ktorá je prirodzeným sprievodným javom ľudského konania, predsa len nemožno zabudnúť, že neusporiadané filozofické systémy starých mysliteľov konečne nahradili logicky usporiadané systémy. Upozornili na to, že pochybné pokusy a dohady v medicíne nahradili dômyselné teórie, ktoré všetky ľudské neduhy prehľadne roztriedili, každej chorobe dali meno a stanovili liečbu. Dokazovali, že astrológia sa zmenila na astronómiu, alchýmia na chémiu, magické nadšenie na chorobu, ktorú možno liečiť len presne namiešanými mixtúrami. Vyhlasovali, že v umení sa napríklad činnosť básnika oslobodila od predsudkov brzdiacich jeho rozlet a voľnosť mu bola obmedzená len do nevyhnutnej miery. A pokiaľ ide o spoločnosť, nevystriedala vari bezpečnosť predošlé zmätky? Nevymedzili sa konkrétnejšie právne vzťahy medzi národmi a medzi jednotlivcami? Neodstránila vari osveta aj v najbezvýznamnejších životných záležitostiach, napríklad v obliekaní, dovtedajšie neprimerané požiadavky, ktoré bránili pokroku a styk s ľuďmi menili na hotovú tortúru? A kníhtlač? A parný stroj? A železnice? Nerozšírili vari okruh

ľudskej pôsobnosti? Nedokazujú víťazstvo človeka nad prírodnými silami? „Hľa!“ volali víťazne: „Devätnáste storočie pochopilo, v čom spočíva úloha, ktorú mu zverila Prozreteľnosť!“

Moji mladí pozorovatelia boli zrazu nútení dôkladne sa zamyslieť. Čas medzitým plynul obvyklým tempom, z mládenčov sa stali muži a ich otázky... ich otázky zostávali nezodpovedané. Znova inštinktívne nazreli do zažltnutých stránok starej zabudnutej knihy – a ich otázky sa rozrástli ako mladý výhonok zasadený do úrodnej pôdy. Stav mysle mojich mladých hľadačov pravdy je zjavný z útleho zošitku, ktorý po sebe zanechali. Ako nadpis použili veľmi neobvyklý epigraf:

Humani generis mater, nutrixque profecto *dementia* est.⁴
Prečítam vám z neho niekoľko úryvkov:

*Desiderata*⁵

Ako je to možné! Medicína vraj dosiahla najvyšší stupeň dokonalosti, ale príčina zdravia, príčina choroby, pôsobenie liekov aj naďalej zostávajú hádankou? Lekár priloží chorému banku a nevie, čo v nej prebieha, a už vôbec nie, čo sa deje v organizme. Liek buď zaúčinkoval, alebo nezaúčinkoval – človek však nevie prečo. Zbytočne skúma mŕtve telo druhého človeka: mŕtvola buď mlčí, alebo dáva odpovede, ktoré len vyvolávajú pochybnosti o fungovaní živého organizmu. Lekár, pyšný na to, čo vie o mŕtvom, pristupuje k živému nešťastníkovi a s hrôzou zisťuje, čo všetko vede odporuje, a zdrvený si musí priznať, že je opäť na samom začiatku. Keď vyjde z domu, naskytnie sa mu pohľad na vyčíňanie akejsi zhubnej epidémie, ktorá zabíja tisíce ľudí. Bezmocný Eskulapov syn sa prizera tomuto hroznému divadlu zmeraveným zrakom a netuší, ako tohto nového, strašného hosta vôbec nazve.

Matematika je vraj vrcholom dokonalosti! Zložitými okľukami nás privádza k niekoľkým vzorcom, z ktorých jedny sa nedajú aplikovať vôbec, druhé sa dajú aplikovať iba čiastočne. Inými slovami: matematika nás doviedla na prah pravdy,

4 Ľudskému rodu je *šialenstvo* skutočnou matkou aj dojkou. (lat.)

5 Želanie (lat.)

ale dvere k nej nám neotvára. Pri každej matematickej operácii máme pocit, že sa s nami spojila akási iná, cudzia bytosť, ktorá sa namáha, premýšľa, počíta, kým naša pravá bytosť poľavuje v činnosti a na operácii sa nijako nepodieľa, dychtí po vlastnej strave, teda po spojení, ktoré by medzi ňou a matematickou operáciou malo existovať, no nijaké spojenie nenačádza. Takže matematika nás drží pekne nakrátko. Dovoľuje nám počítať, merať, vážiť, ale ani na krok nás nepúšťa zo svojho umelo vykonštruovaného, uzavretého kruhu. Márne sa snažíme uniknúť do činného sveta, do sféry, ktorá nie je ovládaná, ale ovláda. Márna je naša snaha preveriť sféru špekulatívnej abstrakcie sférou konkrétnej činnosti – tam nejestvuje nič, čo by bolo s matematikou porovnateľné. Jej exaktný, jedinečne presný jazyk zostáva vyhradený len pre ňu. Márne ostatné vedy prosia, aby im poskytla niekoľko vzorcov z bohatého stola výrazov. Ona totiž operuje číslami, vnútorná hodnota vecí je pre ňu nedostupná.

Fyzika, tento triumf devätnásteho storočia, vraj dospela k najvyššej dokonalosti. Pyšne rozprávame o gravitačnej sile, ktorú sa nám podarilo objaviť. Lenže my sme objavili iba jej mŕtvu stránku – voľný pád. Zabúdame na druhú stránku tejto sily, ktorá je prítomná pri zrode telesa, a v snahe vysvetliť živú príťažlivosť odmietame zobrať na vedomie, že mŕtva hmota nemá nijaký dôvod byť priťahovaná inou mŕtvou hmotou. Prehliadame, že mŕtve hmoty sa navzájom nevyhľadávajú a spájajú sa bez akéhokoľvek zámeru. Nevidíme, že tá slávna gravitácia by vlastne mala spôsobovať úplný chaos, a nie dôslednú harmóniu, ktorú v prírode napriek logike tak obdivujeme. Živá príťažlivosť zostala fyzikom utajená a nejestvuje jav, pre ktorý by sme nenašli tisíc protichodných vysvetlení. Ako remeselníci sa chytáme raz jedného, zas druhého náradia a príroda sa nám posmieva a pri každom kroku vpred nás sotí dva kroky dozadu.

Chémia je vraj na najvyššom stupni dokonalosti. Rozložili sme všetky výtvyry prírody, no ktorý z nich sme dokázali nanovo vytvoriť? Ktoré z nich sme schopní vysvetliť? Pocho-

pili sme vnútornú súvislosť jednotlivých látok? Vieme, v čom sú príbuzné, poznáme ich záhadné vzťahy – aspoň na najnižšom stupni prírody, ak ide o obyčajné minerály? A aká bezmocná je chémia zoči-voči organickému životu, keď to málo, čo vieme o neorganicknej prírode, je iba na prekážku poznania živej prírody! Z jej rúška sme nepoodhalili ani rožtek. Zanesli sme prírodu výtvormi vlastných laboratórií, rôznym látkam sme dali rovnaké mená, odlišnými menami sme nazvali tú istú látku, všetky látky sme opísali do najmenších podrobností – a trúfame si tomu hovoriť veda!

Astronómia vraj dosiahla najvyšší stupeň dokonalosti. Odkedy presne vypočítala hviezdne dráhy, pokúša sa prirovnávať ich vzájomnú príťažlivosť k príťažlivosti magnetu a nemôže zistiť, prečo sa sila magnetickej príťažlivosti nedá vypočítať. A pritom by sa zdalo, že nie je nič jednoduchšie! Úspešne porovnala prírodu a hodiny, ktoré stoja – do detailu opísala ich ozubené kolieska a perá. Nedokázala však nájsť kľúčik, ktorým by sa tie hodiny dali znova natiahnuť. Astronómovia sa oň dokonca ani nezaujúmajú. Astronómovia starostlivo sledujú ciferník, ale ručičky sa neotáčajú a ak sa ich opýtate, koľko je vlastne hodín, sú nútení odpovedať tak, ako sa kedysi odpovedalo v mystických lóžach – úplnou hlúposťou.

A zákony spoločnosti? Koľko bezsenných nocí strávili ľudia úvahami o tejto otázke! Koľko vládcov ľudských myslí sa kvôli nim na život a na smrť pohádalo! Koľko krvi sa prelialo na obranu ideí, ktoré neplatili dlhšie než dva dni! Najskôr sa objavili ľudia, ktorým patrí pochybná česť, že vymysleli príznak, ktorého neváhali nazvať „ľudská spoločnosť“ – čo všetko jej obeťovali, a fikcia aj tak zostala fikciou! Objavili sa aj ďalší. – Nie! – vyhlásili. – Šťastie nemôže byť údelom všetkých! Šťastie sa musí budovať podľa zákona veľkých čísiel!

A ľudí nahradili obyčajné čísla. Zostavili rovnice, prepočty, všetko bolo vopred premyslené, všetko presne vopred vypočítané. Zabudli len na jedno – na hlbokú zásadu, ktorá sa ako by zázrakom zachovala len v múdрых slovách našich predkov: *Šťastie všetkým a pre každého!* A dôsledok? Ten najhorší

zo všetkých zločinov, celkom nezmyselné vojny medzi spoločnosťami zaplňajú stránky ľudskej histórie. A vnútri spoločnosti zatiaľ prebieha znesvätenie všetkých zákonov Prozreteľnosti, nereseš bez vášne, umenie bez srdca, bezočivá, hladná zákernosť a nehanebná nedôvera vo všetko, dokonca aj v možné zdokonalenie ľudstva.

Krajine, ktorá prepadla mravnému prospechárstvu minulého storočia, bolo súdené, aby zo svojho stredu vydala muža, ktorý zhrnul všetky zločiny a všetky omyly svojej epochy a z nich pre spoločnosť odvodil krajne rigorózne a s matematickou strohosťou formulované závery. Tento muž, ktorého meno treba zachovať pre potomkov, dospel k významnému objavu: prišiel na to, že príroda sa pomýlila, keď vybavila ľudstvo schopnosťou rozmnožovať sa a pritom nedokázala zosúladiť existenciu človeka s jeho životnými podmienkami. Tento múdry človek sa rozhodol, že omyl prírody je potrebné napraviť a jej zákony obetovať prízraku spoločnosti. – Vládcovia sveta! – vykrikoval vo filozofickom vytržení. – Moje slová nie sú len teória. Môj systém nie je len plodom holej špekulácie, je založený na dvoch axiómach – axióma prvá: človek musí ješ, axióma druhá: ľudia sa rozmnožujú. Nenamietate?... Súhlasíte?... Nuž, počúvajte ďalej: Leží vám na srdci šťastie vašich poddaných? Záleží vám na tom, aby dodržiavali zákony Prozreteľnosti? Chcete, aby sa sila vašej krajiny znásobila? Aby rástol počet jej obyvateľov? Mýlite sa rovnako, ako sa pomýlila príroda. Žijete bez obáv a netušíte, aké nebezpečenstvo vám hrozí. Tak sledujte, prosím, pozorne moje výpočty: ak bude váš štát prekvitať, ak sa budete tešiť mieru, počet obyvateľov sa počas dvadsiatich piatich rokov zdvojnásobí, o ďalších dvadsaťpäť rokov sa opäť zdvojnásobí a potom zas a zas... Kde však v prírode nájdete zdroje, ktoré by mu zabezpečili obživu? Samozrejme, pri zvyšujúcom sa počte obyvateľstva sa zvýši aj počet pracovníkov – a zároveň aj množstvo prírodných produktov. Ibaže ako?... Dávajte pozor – všetko som predvídal, všetko som prepočítal: obyvateľstvo bude pribúdať geometrickým radom, teda 1, 2, 4, 8. Prírodné produkty však môžu na-

rastať iba aritmetickým radom, teda 1, 2, 3, 4 a tak ďalej. Ne-dajte sa učičkať nádejou na nejaký múdry zásah prírody, ne-spoliehajte sa na mravné záväzky, lásku k ľudstvu, na dobro-činnosť. Radšej sa poriadne zamyslite nad mojimi zisteniami, lebo ten, kto sa nestihol narodiť včas, nemá čo hľadať za pre-stretým stolom prírody. Už tým, že žije, pácha zločin. Čo naj-rýchlejšie zabráňte sobášom. Nech zvrhlosť vyhubí pokolenia už v zárodku. Nedbajte o šťastie ľudstva a sveta. Nech vojny, mor, nepohoda a neprestajné spory skoncuju s trápny-m omylom prírody – iba potom sa môžu oba rady spojiť do jedného a zo zločinov a biedy každého člena spoločnosti sa stane pred-poklad riadneho fungovania samotnej spoločnosti.

A tieto úvahy nikoho nepobúrili. Polemizovalo sa s nimi ako s každým iným názorom... A keby len to: Malthusove myšlienky založené na hrubom materializme Adama Smitha a na primitívnej aritmetickej chybe vo výpočtoch boli, nao-pak, z výšok parlamentných tribún chrlené ako žeravé olo-vo do spoločnosti, na prach spaľovali jej ušľachtilejšie sklony a usádzali sa v jej nižších vrstvách.⁶ Hádam jediná vec je na tom smutnom jave potešujúca: Malthus predstavuje posled-ný stupeň ľudskej zvrhlosti. Ďalej sa už po tejto ceste ísť nedá.

Čo to vlastne je – tá súčasná veda? So všetkým si vie pora-diť, skutočne so všetkým – okrem so sebou samou. Všetko vie zdôvodniť – klamstvo aj pravdu, áno aj nie, vzdelanosť aj ne-vedomosť, svetovú harmóniu aj chaos stvorenia. Určitá myš-lienka sa rozšírila, ovládla obrovský priestor, a iná myšlienka, myšlienka celkom opačná, rovnako zásadná, takisto podlože-ná dôkazmi, stojí proti nej – ako sila proti sile!... K boju však nedochádza – bojovať nikoho ani nenapadlo. Po bojisku sa plazia len vyčerpaní, bledí vojaci a zlomeným hlasom sa jeden druhého vypytujú: – Kto vlastne zvíťazil? – Víťazov niet! Bol to obyčajný sen! V ideáloch svete, takisto ako v hrubohmotnom svete rastie lopúch vedľa ruže, strom smrti vedľa kokosovníka – a navzájom si neprekážajú! Toto má byť dokonalosť, po kto-

6 Pozri prejav lorda Brooma na zasadaní parlamentu 16. decembra 1819.